

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti

Keçmişini öyrənməyən gələcəyini qura bilməz!

Tarix təkrarlanır, odur ki, olmuşları öyrənilməli nəticə çıxarmaq və bir daha səhv etməmək üçün növbəti mərhələlərdə nəzərə almaq vacibdir!

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan xalqı böyük zəhmət və qurbanlar bahasına dövlət müstəqilliyi qazandı. Lakin Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ömrü cəmi 23 ay oldu...

Ötən əsrin sonlarında qazanılan dövlət müstəqilliyi də eyni aqibəti yaşayacaqdı. Əgər ulu öndər Heydər Əliyev xalqın arzu və tələbi ilə yenidən ölkə rəhbərliyinə qayıdaraq Azərbaycanı parçalanmaqdan, dövlət müstəqilliyini isə məhv etmədən xilas etməsəydi!

Uzun əsrlərdən sonra qazanılan və yaşadılan, əbədiylə çevrilən dövlət müstəqilliyi hər birimiz üçün müqəddəs və əzizdir!

Varisi olduğumuz Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illik yubileyini Prezident İlham Əliyevin 10 yanvar 2018-ci il tarixli sərəncamı ilə bu il təntənə ilə qeyd edəcəyik. Şərəfli yubileyə hazırlıq dövründə müstəqilliyin özü və sonrakı taleyi ilə bağlı müxtəlif mətbu orqanlarda gedən məqalələrin kiçik bir qismini qəzetimizdə dərc etməklə baş verənlərə yenidən diqqət çəkirik!

Oxumaq, bilmək və nəticə çıxarmaq üçün!

Azərbaycan istiqlal hərəkatı, müstəqil bir dövlət həyatı qurmağa müvəccəh bir mücadilədir. Elani-İstiqlal Bəyannaməsinin 28 Mayıs 1918-də zikr etdiyi kibi, Şərqi və Cənubi Mavərayı-Qafqasıyaı ehtiva edən bu dövlətin 3 milyon raddəsində nüfusu vardır.

Əksəriyyəti, 80 faizi türk olan nüfusun istiqlal üçün qəti bir iradəsi, mücadilə və fədakarlıqları göz önündədir. Bu millət mütləqə hür və müstəqil yaşamağa əzm etmişdir.

Vahid və müttəhid bir vətən, o vətəndə əksəriyyəti tam təşkil edən milli məfkurə və şüuruna malik bir millət, o millətin qəti iradə və qərarı - işte istiqlalın təməlini təşkil edən başlıca şərtlər.

Fəqət bunların xaricində daha güvətlə bir əmil dəxi vardır ki, onun olub olmaması yuxarıki şərtlər üzərində pək müəssirdir. O əmil də məmləkətin iqtisadi vəziyyətidir. Azərbaycan bu nöqtəyi-nəzərdən əcəbə nə kibi bir çöhrə ərz etməkdədir? Onun iqtisadi imkanları, ticarət balansı, ixracat və idxalatı, iqtisadi inkişaf nöqtəyi-nəzərindən gələcəgi nə haldadır?...

Azərbaycanı ictimai bir vəhdət halına salan müştərek bir ərazidən məəda, bəlkə ən mühümmü, bu ərazinin iqtisadən yekvücad və zəngin olmasıdır. “Kür” və “Araz” vadisində qurulan ziraət, “Abşeron” mərkəz olmaq üzrə, “Xəzər” sahilindəki ticarət və sənaye həyatı, bu ziraət, ticarət və sənaye sahələrinin dəniz, nəhir və steplər vasitəsilə biri-birinə qolay mərbut olmalarıdır ki, Azəri cəmiyyətinin feodalizm dövründən yabanc cəmiyyətlər şəklində degil, vahid milli bir orqanizm halında meydana gəlməsinə səbəb oldu.

İqtisadi vahdət sayəsində vücudə gələn müştərek milli cəmiyyətin yaratdığı və yaşatdığı milli harsdır ki, bilaxirə milli istiqlal hərəkatının əsasını təşkil, milli şüur və milli məfkurənin yarıdıcısı oldu.

120 min pud olmuş və 56 milyon 700 min pud hasilat vermişdir. Əkilən sənəlik toxum xaric edildikdən sonra məhsul Azərbaycanın ehtiyacatını ödəmədiyindən xaricdən hər il 14 milyon pud buğda idxal olunuyordu. Fəqət bu vəziyyət qeyri təbii idi. Rusiya Azərbaycanı, xam malına, ərzağına və məhrüqatına (yanacaqına) malik müstəqil bir iqtisad məntəqəsi yapmamaq üçün, buğda yerinə pambıq əkdirdiyor və “Kür”, “Araz” sahəsində süni suvarma işlərinə mane oluyordu. Bu üzdən əkilənməmiş 1 milyon 500 min desyatin ərazi boş duruyordu. Əgər suvarılan ərazinin 30 faizi buğda üçün təxis edilsəydi, o zaman Azərbaycan qonşularını dəxi doyuracaq bir ərzağa malik olurdu. 1917-1920 sənələrinin təcrübələri Azərbaycanın buna müqtədir olduğunu, kəndi ərzağımızla

mişdir. Azərbaycan petrolca dünyanın ən zəngin bir qismi olduğu kibi burada bakir (mis), dəmir, zəy, duz, barıt, daş kömür, dəyirman daşları, inşaat daşları, mərmər, təbaşir, mədən suları və sihihi çamurlar dəxi vardır. 1907-1914 sənəsində Bakıda çıxarılan petrolun sənəlik hasilatı 470 milyon pud miqdarında olmuşdur. Cahan dairəsində Azərbaycan Amerikadan sonra, petrol istehsalında 2-ci yer işğal ediyor. 1928 sənəsinin hasilatı isə 7 milyon 500 min tondan ibarət idi. Hərbi-ümumidən əvvəl sənədə:

165.000	pud mis
150.000	“ dəmir
10.000.000	“ zəy (şap)
500.000	“barıt
550.000	“duz hasil oluyordu.

İSTİQLALIMIZIN İQTİSADI TƏMƏLİ

Müştərek iqtisadi həyatın, milliyyətin və milli harsın təşəkkülündəki bu mühüm rolu ümumidir; bu o millətin müstəqil milli bir dövlət yaşada bilməsi üçün kafi bir dəlil degildir. Məmləkətin iqtisadi imkanı daima idxalata bir ehtiyac oyandırırırsa, gəliri daima çıxarından az isə və büdcəsi xarici istiqrazlarla qapanıyorsa, məmləkət, coğrafi nöqtəyi-nəzərdən, qeyri mərkəzi bir mövqe işğal ediyorsa - o zaman müstəqil dövlətin istiqlali o qədər də işıqlı degildir demək.

Bu baxışla yaxlaşarkən Azərbaycanı ən məsud bir halda görüyoruz. Elani istiqlal zamanı məmləkətin 75 faizi köylü, 25 faizi şəhər əhalisi idi. 1897 sənəsi təhriri nüfusunda Azərbaycan əhalisinin 18,5 faizi şəhərli ikən, 1917-də 25 faizi şəhərli olması 20 sənədə iqtisadi iləriləmiş olduğuna bir dəlildir.

Qafqasiya Azərbaycanının 97,297,17 mürəbbe (kvadrat) kilometroya müsavi olan ərazisinin 75 faizi əkinə müsaid, 25 faizi dağlıq, bataqlıq və s. ibarətdir ki, 1917 sənəsində nəsr olunan Qafqasiya salnaməsilə 1919 sənəsinə çıxan milli Azərbaycan Cümhuriyyətinin ziraət nəzarəti məlumatı mövcubincə elani istiqlala qədər bu ərazinin 57,7 faizi köylülərdə, 23,3 faizi xüsusi müləklərdə, 19 faizi Rusiyanın çar familyası ilə Rusiya hökumətində idi.

Ziraət Azərbaycanda mühüm sahələrdən biri idi. 1910-1914 sənələrində Azərbaycanda 971.000 desyatin yer əkilmişdir ki, bütün əkinə müsaid (əlvərişli) ərazinin 55,5 faizini təşkil edər. Bu ərazi üzərində əkilmiş toxum 8 milyon

yaşaya biləcəgimizdən məəda, buğda ixracatı dəxi yapa biləcəgimizi göstərdi.

1912-1914 sənələrində Azərbaycanda 94.500 desyatin pambıq əkilmiş və sənədə 4 milyon 725 min pud pambıq hasil olmuşdur. Pambıq ərazisinin suvarılma sayəsində 400 min desyatınə qəder arta biləcəgi təxmin olunmaqdadır.

Hərbi-ümumiyyə qədər Azərbaycan da 36.762 desyatin ərazi işğal edən meyvacılıq təxis olunuyor və ildə 1 milyon 470 min pud üzüm hasil oluyordu. 36 min 165 desyatin ərazi işğal edən meyvacılıq ildə 3 milyon pud meyvacı veriyordu. Hər il hasil olan tütün 54.600 pud; 4 milyon 200 min baş heyvandan ildə:

253 min pud yun
90 min dəri (at və siğır)
200 min qoyun və keçi dərisi
50 min müxtəlif dərilər hasil oluyordu.
1917 sənəsi salnaməsinin məlumatına görə Azərbaycanda ildə 495 min pud təmizlənməmiş ipək, 27 min 500 arı pətəyindən 95 min pud bal, 2 min pud mumu hasil oluyordu.

Bunlardan məəda Azərbaycanda hər il 750 min pud biyan kökü, 500 pud qırımız bəcəgi toplanmışdır. “Xəzər” və “Kür” sahillərində balıqçılıqla məşğul olunuyor. Hərbi ümumiyyə qədər “Kür” mənəbindəki 27 balıq müəssisəsi 17 milyon 135 min manat (rublə) qiymətində 4 milyon 500 min pud balıq hasil etmişdir. Balıq yağı və Azərbaycanın Bakı havyarı (kürüsü) hər yerdə mərufdur.

Ziraətdən məəda Azərbaycanda mədəniyyət və sənaye dəxi çox irəlilə-

1927 sənəsinin sovet məlumatına görə Azərbaycanın Çırağıdzor bakir mədəni sənədə 70.000 ton mis vermişdir. Azərbaycan geoloji komitəsinin yaptığı təhqiqat nəticəsində 18.000.000.000 pud zəy kəşf olunmuşdur. Bu surətlə Azərbaycan İtaliyadan sonra, cahan dairəsində 2-ci bir yer işğal ediyor. Azərbaycan yun və maldarlıq sayəsində xalçaçılıqla da mühüm bir yer tutuyor.

1916 sənəsində Azərbaycanın sənəyi vəziyyəti böylə idi:			
Məntəqələr	Fabrikaların miqdarı	İstehsal qiyməti	İşçilərin miqdarı
Bakıda	550	1.983.210.000	4320
Bakı vilayətində	2300	6.840.000	3520
Gəncə vilayəti	900	6.370.000	9938
Zaqatala	20	680.000	100
Naxçıvan	1200	1.900.000	2230
məcmuu	4970	1.999.000.000	59.100

Azərbaycan coğrafi nöqtəyi-nəzərindən mərkəzi bir vəziyyət işğal ediyor. Yəni Şimali və ya Cənubi qütblərə yaxın məmləkətlər kibi degil, dörd bir tərəfdən həyat və iqtisadi hərəkata malik məmləkətlərlə mühatdır. Əlavə olaraq Şərqi Avropa ilə Asiya arasında tarixi ticarət yolu üzərində bulunmaqdadır. Xəzər dənizi vasitəsilə Azərbaycan Türkiyə, Şimali Qafqasiya,

Edil Boyu, Rusiya və İran ilə qolay ticarət münakilatı yapa bilməkdə, Bakı-Batumi və Bakı-Rostov dəmir yolları vasitəsilə Türkiyə və İran ilə Avropa arasında bir tranzit yolu rolunu oynamaqdadır. Bu surətlə Azərbaycan Avropaya sövq edilən Şərq malları ilə Avropadan İrana və Türkiyəyə göndərilən malların bir yolu və deposu rolunu ifa etməkdədir.

Müharibədən əvvəl Azərbaycan təriqilə İrandan Avropaya 60 milyon manatlıq mal çıxarılıyordı, əvəzində hər il 95 milyon manatlıq mal gətiriliyordı.

Bu tranzit yolunun verdiyi faydalar aşikardır. Digər cəhətdən Azərbaycan bu qolay irtibat və münasibət vasitələrindən istifadə edərək kəndi malını da Türkiyəyə, İrana, Avropaya, Ukraynaya və Rusiyaya sövq ediyordu.

latımızın ildən-ildə azalacağına ümid çoxdur...

Elani-istiqlal qarşısında Azərbaycanın xəzinəyə təmin etdiyi vergi 165 milyon manat miqdarında idi. Bu məbləğin ildən-ildə artacağına məmləkətin iqtisadi inkişafına müənasibən dövlət gəlirinin 165 milyon manata təcavüz edəcəyinə ehtimal çoxdur.

Bu 165 milyon altın manat (rublə) əhalinin miqdarına təqsim edildiyi zaman hər vətəndaşa 55 altın manat isabət edərdi.

Milli Azərbaycan Cümhuriyyətinin büdcəsi 55 milyon altın manat qədərində olduğunu nəzəri-diqqətə alacaq olursaq, o zaman mədəni inkişaf üçün Azərbaycanın ən parlaq istiqlal ərz etdiyi aşikar olur...

M.B. (Mirzə Bala)

“Odlu-Yurd”, 28 Mayıs 1929, № 4

Mütəvəccəh - istiqamətlənən
Radde - təxminən

Azərbaycanın hərbdən əvvəlki sənəlik ixracatı şu şəkildə idi:

230.000.000	pud	qara neft	}	-	275.000.000	manat
145.000.000	“	neft məhsulatu				
2.500.000	“	çiyyət (pambıq toxumu)	-	2.500.000	“	
1.000.000	“	pambıq	-	13.000.000	“	
2.000.000	kova	şarap	-	4.000.000	“	
200.000	pud	quru meyvacı	-	500.000	“	
250.000	ədəd	dəri	-	2.000.000	“	
4.000.000	pud	balıq və hasilatı	-	3.000.000	“	
750.000	“	biyan kökü	-	500.000	“	
100.000	“	yun	-	1.000.000	“	
-		xalı	-	3.000.000	“	
200.000	“	ipək	-	3.000.000	“	
-	“	bakır (mis)	-	2.500.000	“	
300.000	“	duz	-	100.000	“	
		Məcmuu		317.100.000		

Bunun müqabilində şəkər, manufaktura, çay, buğda, sənaye-fabrika materialları olmaq üzrə ildə Azərbaycana 91 milyon manatlıq mal gətiriliyordı. Bu surətlə ixracat 226 milyon manat idxalatdan fəzlə oluyordu.

Unutmamalı ki, 10 milyon manatlıq buğda buradan atılmalıdır. Sonra məmləkət yuna, pambığa, ipəyə malik olduğundan və petrol kibi yanacaq varlığı sayəsində Azərbaycanda toxuma sənaye dəxi inkişaf ediyordu. Demək idxa-

Təhriri - rəsmi sənədi
Müsaid - əlvərişli, münasib
Havyar - kürü
Məhrüqat - yanacaq
Bakır - mis
Mühat - əhatə olunmuş
Zek - zəy
Sihhi - sağlamlıq, tibbi

P.S. Məqaləni redaksiyaya professor Şirməmməd Hüseynov təqdim edib